

اصلاح املاء و رسم الخط فارسی

بقلم آقای سید محمدعلی جمال زاده

در جرائد پایتخت مقالاتی دیده شد با عنوان « اظهار صاحب نظران درباره تغییرات جدید خط فارسی » و رویهمرفته معلوم شد که این موضوع در مجلس شورای ملی عنوان شده و وزارت فرهنگ در صدد برآمده است که قواعد املاء و رسم الخط را تثبیت نماید.

در ضمن مقاله‌ای آقای دکتر محمود بهزاد رئیس سازمان کتابهای درسی با تفصیل بیشتری موضوع را روشن ساخته‌اند و معلوم شد « برای اینکه شیوه‌های گوناگون رسم الخط و سلیقه‌های مختلف در نوشتن کلمات فارسی تولید اشکال و مزاحمت در کار تعلیم و تربیت و خاصه امتحانات می‌کرد و بعلاوه سبب تشتت و آشفتگی سامان ناپذیر در امر نوشتن بود » وزارت فرهنگ در صدد ثابت ساختن رسم الخط فارسی برآمده است.

اقدام لازم و مفیدی است و باید امیدوار بود که به ترتیب صحیحی که از روی اساس درست و معقول و متین باشد از قوه بفعل آید.

درباره این ترتیب صحیح مطلب کاملاً همان است که آقای دکتر صفا رئیس محترم دانشکده ادبیات بخبرنگار فرهنگی روزنامه اطلاعات بیان فرموده‌اند و با همه اختصار بایجاز معقول کار را نشان داده‌اند.

بیانات ایشان از این قرار است :

« تصمیم گرفتن و اظهار نظر کردن درباره بعضی از لغات فارسی کار یک فرد نیست و یک فرد بهر اندازه هم که با اطلاع باشد نمی‌تواند در این مورد اظهار نظر کند بلکه باید هر چه زودتر فرهنگستان ایران تشکیل شود

و درباره مسائل مربوطه بزبان و املاء و انشاء فارسی تصمیماتی اتخاذ کند و این تصمیمات باید با مطالعات کامل و ممتد انجام گیرد و سپس نتایج مطالعات نیز آزمایش شود و بعد از اینکه نتیجه مطلوب گرفته شد اجرا شود».

اساتید محترم و صاحب نظران دیگر هم که با خبرنگار فرهنگی روزنامه «اطلاعات» صحبت داشته اند رویهمرفته نظیر همین عقیده و نظر را اظهار داشته اند و گمان می رود که عقل سلیم و فکر منطقی هم جز این راه دیگری را نشان ندهد و باز هم باید راهی را رفت که رهروان یعنی ملت‌های متمدن و با علم و با بصیرت رفته اند و منظور ما نیز در این جا همین قدر بیان طریقی است که در همین زمینه در کشور فرانسه پیش گرفته اند.

چنانکه می دانید نه تنها مردم مملکت فرانسه بلکه مردم ممالک بسیاری دیگری (و حتی می توان تمام ممالک دنیا و حتی آلمان که چون همانطور که تلفظ می کنند می نویسند و لهذا رسم الخط آسانی دارند) گرفتار همین مشکلات در امر رسم الخط هستند و در این باب حکایت‌های زیادی می توان نقل نمود و از آن جمله معروف است که وقتی دو نفر انگلیسی ناشناس به‌همدیگر می رسند اگر برای معرفی تنها بگفتن نام خود قناعت نمایند فوراً طرف می پرسد این نام را چگونه باید نوشت و اگر «کارت ویزیت» به‌همدیگر بدهند می پرسند این اسم چگونه تلفظ می شود.

منظور ما در این جا بطور اختصار بیان اقدامی است که در کشور فرانسه برای اصلاح املاء بعمل آمده است تا شاید کمیسیون‌هایی که از جانب وزارت فرهنگ ما برای همین کار تشکیل یافته است مقتضی شمارد که با مقامات مربوط دولت فرانسه تماس گرفته از سوابق اسر و کارها و تصمیماتی که در آنجا انجام یافته و راه کار و نتایج عملیاتی که تا کنون بدست آمده است اطلاع بیشتری حاصل فرمایند.

مطالبی که در ذیل بعرض می رساند منقول است از مجله رسمی وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش ملی = J.Education Nationale) که «ارگان» رسمی و هفتگی

تعلیمات عمومی کشور فرانسه است (شماره ۲۳، پنجشنبه دوم اکتبر سال ۱۹۵۲).
 سرمقاله این مجله «اصلاح املاء» عنوان دارد و بقلم ا. بله (A. Beslais)^۲
 مدیر کل تعلیمات درجه اول (ابتدائی) است. این مقاله بسیار مفصل است و ما
 در این جا بنقل مطالب اساسی آن قناعت می‌ورزیم.

در تاریخ ۱۳ دسامبر سال ۱۹۵۰ وزیر تعلیم و تربیت ملی فرانسه^۳ شرحی
 به رئیس اکادمی پاریس که حایز مقام ریاست شورای عالی تعلیم و تربیت هم بود
 نوشت مبنی بر اینکه بموجب گزارشهایی که درآرا (از وزارت امور ماوراء بحری
 فرانسه و همچنین از ادارات عماهنگی^۴ فرهنگی رسیده است معلم های فرانسوی در
 خارج از خاک فرانسه تدریس زبان فرانسوی در نتیجه پاره ای مشکلات مربوط با املاء
 و رسم الخط از پیشرفت کار خود رضایت ندارند و لهذا مقتضی است که کمیسیونی
 بنام کمیسیون اصلاح املاء تشکیل بیابد و مطالعات لازم را درباره اصلاحات معتدلی
 که در امر اشکالات املائی و یا مشکلات رسم الخط موجود است بعمل آورد.
 شورای عالی نامبرده تقریباً با اتفاق آراء (تنها بایک رأی مخالف و دورای
 مستنعم) تصمیم گرفت پیشنهاد وزیر را عملی سازد و لهذا کمیسیونی مرکب از هفت عضو
 تشکیل یافت.

ریاست این کمیسیون با همان آقای ا. بله بود که مطالب مقاله حاضر مبنی
 بر گزارش ایشان نگارش یافته است. *کتابخانه ملی ایران*
 کمیسیون تمام آنچه را تا آن تاریخ درباره اصلاح املاء و رسم الخط از طرف

۱- آدرس اداره مجله از این قرار است :

«Musée pédagogique», 29 Rue d'Ulm Paris V.

۲- تلفظ صحیح این نام برنگارنده معلوم نکردید که آیا «بسمله» تلفظ می‌شود و یا «بله»

و گویا بهمین صورت اخیر باشد یعنی، بله.

۳- Education National

۴- Services de Coordination

۵- Anomalies du graphie

اشخاص عالم و صلاحیتدار و بااهلیت و بصیرت نوشته شده بود و از آنجمله گزارش اساتید برونو^۲ و پرنو^۲ جمع‌آوری نمود و سپس یکایک را مورد مطالعه و مذاکره و مباحثه قرار داد و پیوسته سعی داشت که از جاده اعتدال خارج نگردد و بلکه عقل سلیم و طبع و ذوق مستقیم را چراغ راه خود ساخته طوری رفتار نماید که نتیجه کارش موجبات تازه‌ای در تشویش و تشنگی تدریس و تعلیم فراهم نسازد.

شرحی که گزارش نگار در این مورد نوشته است بسیار آموزنده است و برای اینکه خوانندگان بطور بهتر و کامل‌تری درک نکات آن را بنمایند عین متن فرانسوی آنرا هم در این جا نقل می‌نماید: شاید بعضی از خوانندگان تعجب نمایند که چرا بنقل ترجمه فارسی قناعت نرفته است. علت این امر آنست که کلمه بکلمه این چند جمله معلوم است که از روی نهایت فکر و تأمل نگارش یافته است و چون بطور یقین اعضاء محترم کمیسیون اصلاح املاء وزارت فرهنگ ما بازبانهای خارجی آشنائی دارند بیم آن می‌رود که ترجمه نارسا باشد در صورتی که مطالعه متن اصلی بلاشک حایز فواید بیشتری خواهد بود و مطلب را بهتر می‌رساند:

Au fur et à mesure que nous avançons dans notre travail, nous nous montrions plus modérés, et dans son dernier état nous avons limité à ce qui nous est apparu comme l'essentiel la portée de la réforme...

Nous avons été animés par le souci sans cesse grandissant de porter atteinte le moins possible à la physionomie de notre langue écrite. Nous ne pensons pas qu'après une première et légitime surprise, une page composée selon nos projets émeuve profondément un lecteur cultivé. Nous avons voulu conserver dans les mots la perception des éléments qui les ont formés. Nous avons pour cela limité l'élimination des doublements de consonnes. Nous avons respecté la grammaire, à laquelle n'avons touché qu'avec une extrême modération: les travaux de nos grammairiens ont pu les mener à des subtilités inutiles; ils ont du moins grandement contribué à donner à

notre langue son armature logique. Nous avons eu enfin le constant souci de ne pas retirer aux générations à venir la jouissance de notre trésor poétique. Aussi n'avons-nous en aucun cas modifié le nombre des syllabes d'un mot. Nous nous sommes donc efforcés de conserver en simplifiant et n'avons pas cédé aux entraînements d'une logique pourtant parfois bien impérieuse.»

ترجمه نارسای این قسمت از گزارش برای کسانی که کمتر با زبان فرانسوی آشنائی دارند تا اندازه‌ای از این قرار است :

« هر قدر در کار خود بتدریج پیش می‌رفتیم شرایط اعتدال را بیشتر سعی می‌داشتیم و سرانجام در واپسین مرحله امر اصلاح [املاء] کار را فقط با آنچه اساسی بنظر می‌آمد محدود ساختیم...»

تمام سعی و توجه روز افزون ما متوجه این نکته بود که مبادا کمترین خدشه و لطمه‌ای شکل و قیافه زبان مکتوب ما وارد آید و از اینرو خیال نمی‌کنم اشخاصی که بمیزان متوسط دارای سواد و معرفتی باشند در مواجه شدن با نوشته‌های که بر طبق پیشنهادهای ما نگارش یافته باشد (ولو در وهله نخستین بحق قدری هم بیکه بخورند) زیاد دچار تأثر و یا تعجبی بشوند. سعی ما همواره مصروف بر این بوده است که عناصر متشکله هر کلمه‌ای مشهور و محفوظ بماند و بدین منظور در حذف حروف مضاعف^۱ در اصوات بغایت با احتیاط و دست بعضاً عمل نمودیم و از حد معقول تجاوز را جایز نشمردیم. از طرف دیگر دستور زبان و صرف و نحو را نیز محترم شمرده شرایط اعتدال و احتیاط را در این مورد نیز کاملاً مراعات کرده‌ایم. گویانکه صرفیون و نحویون ما بلکه گاهی در تدوین دستور زبان پاره‌ای نازک کاریهای غیر لازم را هم در کار خود شمرده باشند ولی

۱- مقصود حروفی است که در مقداری از کلمات فرانسوی دوبار پشت سر هم می‌آید

بدون آنکه تشدید باشد و یا لزومی داشته باشد مثال حرف m در کلمه l'homme (ج.ز.)

نمی‌توان منکر شد که چهارچوبه ساختمان منطقی زبان ماساخته و پرداخته آنها است و خلاصه آنکه ما در طی انجام وظیفه خود همواره کوشش داشته‌ایم که مبادا ابواب درك لذت در قبال گنجینه شعری ما بر روی نسل‌های آینده مسدود گردد و لهذا تعداد اصوات (سیلاب) کلمات را بهیچوجه من الوجوه تغییر ندادیم^۱. ساختن کلام آنکه هدف ما روبه‌مرفته ساده ساختن بوده است و مغلوب پاره‌ای انگیزه‌های منطقی که گاهی هم بسیار ثاقب و نافذ و راسخ هم بود نشدیم.

آنگاه گزارش نگار بذ کرنکته بسیار مهمی می‌پردازد که با اجرا و عملی ساختن اصلاحات املائی و رسم‌الخط سروکار دارد. وی در این مورد چنین اظهار نظر داشته است:

« فکر و اندیشه درباره لزوم اصلاح املاء کار آسانی است. چنین اصلاحی را لازم شمردن هم بنظر من معقول می‌آید ولی اشکال اساسی در این است که باید دید این اصلاح را چگونه و از چه راهی باید عملی ساخت و مورد قبول قاطبه مردم قرار داد. عادات و رسوم مردم رانمیتوان باسانی و در ظرف یکی دو روز تغییر داد. این عادات و رسوم در زندگانی معنوی و احساساتی ما ریشه دوانیده است و ریشه کن ساختن آن کار آسانی نخواهد بود. اگر بخواهیم بقهر و جبر و باشتاب و عجله املاء جدیدی را جانشین املائی نمائیم که در زوایا و خفایای ضمیر و خاطر مردم جایگزین شده است و دارای قیافه و می‌توان گفت شخصیت و ماهیت مخصوصی گردیده است بلاشک باشکست و نابسامانی مواجه خواهیم گردید و تمام زحماتمان بهدر خواهد رفت و در این مورد است که از هر مورد دیگری بیشتر و واضح تر کلام «الامور سهونه باوقاتها» مصداق

۱- اساس شعر فرانسه بر شماره «سیلاب» و اصوات است و البته اگر در عده اصوات

تغییری حاصل گردد وزن شعر هم تغییر مییابد و خراب می‌شود. (ج. ز. ۱)

پیدا میکنند. بنابراین آنچه مذکور گردید کمیسیون اصلاح املاء پیشنهاد مینماید :

اولاً - این املاء جدید را در آغاز دوره مدرسه یعنی در موقعی که کودکان باید خواندن و نوشتن را یاد بگیرند عملی سازند و در تمام مدت تحصیل ادامه بدهند و کتابهای درسی را با املاء جدید بنویسند.
ثانیاً - برای سایر مردم هیچ نوع جبر و اجباری را جایز نشمارند بلکه با وسایل معقول و پسندیده اشخاص را بقبول و استعمال املاء جدید تشویق نمایند.

**

اکنون سالیان درازی است که هر سال بطور عموم کمیسیون املاء خط فرانسه پیشنهادهایی بشورای عالی فرهنگی میفرستد و آن گزارش در مجله رسمی دولت فرانسه بچاپ میرسد و در آکادمی فرانسه در مطبوعات و در مجالس و محافل فرهنگی و ادبی مطرح میگردد و مثلاً روزنامه ها و مجله ها عقیده و نظر شخصیتهای مهمی را که در زمینه علم و ادب و صرف و نحو مقام و شهرتی دارند میپرسند و بچاپ میسرمانند و ستون مخصوصی برای بحث باز میکنند و همین که آنها از آسیاب افتاد و گرم نگرم نبرد و سرکه تا اندازه ای تسکین و خموش یافت و شورای عالی فرهنگی نتیجه نهائی مطالعات و کاوشهای تحقیقی خود را بدست آورد نتیجه را به وزارت فرهنگ ابلاغ مینماید و وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش ملی) باز پس از سبک و سنگین کردن مندرجات گزارش شورای عالی تصمیم قطعی را در مجله رسمی منتشر میسازد و بصورت بخشنامه به تمام مدارس، چه در داخله و چه در خارجه، میفرستد و در تمام نشریه های فرهنگی هم بچاپ میرسد و مؤلفین دستور زبان نیز آنها را بطور جداگانه در اول تألیفات خود میآورند.

۱- سابقاً در زمان وزارت فرهنگ جناب آقای دکتر خانلری که برای مسائل مربوط به زمان مجلسی در وزارت فرهنگ تشکیل یافت اینجانب اوراقی بطهران فرستاد و از آنجمله قسمت اول کتاب جدید دستور زبان فرانسه بود با تصمیمات تازه.

اگر در ایران هم بخواهند در مورد اصلاح املاء و رسم الخط تأسی بفرانسه نمایند یعنی این امر بسیار مهم را بتدریج در چند مرحله انجام بدهند تا از هر مرحله تجربیاتی بدست آمده در مرحله بعدی آنرا مورد استفاده قرار بدهند ناچار خواهند بود که کتابهای تدریسی را هم برطبقی تصمیمات جدید بنویسند و بچاپ برسانند و در دسترس جوانان بگذارند و این خود کار بسیار مشکلی خواهد بود و مستلزم مراقبت و مخارج علی‌حده خواهد گردید و بیم آن میرود که بطور دلخواه صورت نیندد و موجب پریشانی و نابسامانی در امر تحصیل و تدریس و املاء و رسم الخط گردد و اصلاح بصورت فساد و خرابی در آید و لهذا بدون تردید مطالعه و تحقیق در راه و رسمی که ممالک دیگر و بخصوص فرانسه (که ما در بسیاری از کارهای مربوط به فرهنگ به آن کشور تأسی نموده‌ایم و سینمائیم) در این زمینه در پیش گرفته‌اند و تجربیاتی که حاصل نموده‌اند برای ما بینهایت سودمند خواهد بود و غرض از تهیه و تقدیم این مقاله هم جز این نیست و هرچند یقین حاصل است که اشخاص دانشمند و مطلعی که در خود ایران هستند و در این امور بمراتب از بنده دور افتاده‌اند و آگاه‌ترند و دارای بصیرت و تجربت مخصوص میباشند احتیاجی بتذکرات ناقابلی از نوع تذکرات این ناچیز ندارند با اینهمه بامید اینکه این مقاله بکلی بیفایده نباشد خود را در تقدیم آن مجاز شمرد.

ضمناً برای اینکه هموطنان ما بدانند که در ممالک دیگر در همین زمینه اصلاح املاء بچه درجه دقت و نکته‌سنجی و مراقبت نشان میدهند عین متن یکی از گزارشهای کمیسیون اصلاح املاء فرانسه را بامتون دیگری از قرار ذیل تقدیم میدارد:

۱- گزارش کمیسیون اصلاح املاء.

۲- نامه وزیر فرهنگ فرانسه به آکادمی فرانسه درباره گزارش کمیسیون اصلاح املاء.

۳- نظر و عقیده عده‌ای از متخصصین فن املاء که در مجله رسمی وزارت

فرهنگ بچاپ رسیده است.

- ۴- مقاله روزنامه «لوموند» مطبوعه پاریس در باب اصلاح املاء.
- ۵- نظر و عقیده نویسنده معروف فرانسوی دوهامل (عضو آکادمی فرانسه) درباره اصلاح املاء.
- ۶- مقاله دیگری درباره اصلاح املاء.
- ۷- عقاید پاره‌ای از افراد مردم درباره اصلاح املاء.
- ۸- مقاله‌ای بقلم هانریو عضو آکادمی فرانسه در خصوص اصلاح املاء.
- ۹- قطعنامه وزارت فرهنگ فرانسه درباره اصلاح املاء.
- ۱- جواب عده‌ای از دانشمندان فرانسوی بسؤالی که در باب اصلاح املاء شده بود.

البته در خصوص اصلاح املاء فرانسه کتابهایی هم وجود دارد که شاید بیفایده نباشد. اعضای محترم کمیسیون اصلاحات املاء و رسم الخط در ایران نیز مطالعه نمایند گرچه احتمال دارد که مشکلات املاء فارسی با مشکلات املاء فرانسه متفاوت باشد.

ژنو، ۲۲ آذر ۱۳۴۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی